

БЪДЕЩА МЕЖДУНАРОДНОПРАВНА РЕГУЛАЦИЯ НА КОСМИЧЕСКОТО ПРОСТРАНСТВО

Страхил Николов Гошев

Всеки ден до нас достигат информации от най-различно естество. Съобщения, новини, публикации, разкази и още много други, различни начини и средства за осведомяване запълват ежедневието ни с най-разнообразна информация. Голям и значителен дял от тази информация е свързана с отразяване, анализиране и предначертаване на минали, настоящи и бъдещи действия или пасивност в определени политико-социални процеси и дейности на различни, близки или далечни за нашето ежедневиe субекти на международното право. Примерите са много и изброяването им не е наложително, именно поради прекомерната им актуалност и директна или опосредствана обвързаност с нашето съществуване. Използвайки метода на дедукция относно обема и качеството на информацията за тези събития, няма как да не забележим, че огромна и постоянно увеличаваща се част от тях заемат анализи, спорове, констатации и споразумения между страни и организации в разглеждането на налични, задълбочаващи се и новопоявили се, но бързо набиращи скорост екологични проблеми. Всички сме чували за много на брой конференции и семинари относно проблемите на все “по-задъхващата” се околна среда, която обитаваме. Били сме получатели на съобщения в най-различен формат (телевизия, радио, преса, интернет и т.н.) за сключени договори, постигнати споразумения и въведени регулации относно политиката на международноправните субекти. Като че с всяка нова информация за екологична криза или анализ на различни природни катаклизми и проблеми нашите лидери, а и ние самите, сякаш отправяме умолително поглед нагоре. Този поглед нагоре, който хората от всички общества преди нас са отправяли към техния, в зависимост от религията, различен Бог, ние, хората на XXI век, все повече отправяме през лупите на телескопа или съсредоточено гледащи телевизионния екран към безкрайния, обширен и за жалост все още слабо познат и малко обитаван космос.

Не е новост за повечето представители на нашето съвремие налудничавата за поколенията от миналото идея за пътуване, изследване и експлоатиране на космоса като съвкупност от различни по форма, големина и състав материални обекти (планети, спътници и т.н.). Времето за това е все по-близо, а възможностите от чисто технологично естество – все по-добри. И наистина, докато някои все още спорят дали човек реално е

стъпвал на Луната и дали е възможно да се достигне до дадена по-далечна планета, няма и да усетим как ще дойде денят, в който някоя космическа агенция (руска, американска, европейска или съвместна) ще заяви гордо, че открива постоянен център за експлоатация на Марс, в който могат да се заселят цели семейства. Именно тогава, когато се създадат условия и се видят възможности за конкретното покоряване на един нов свят за едно ново начало, за едно по-светло бъдеще, различно от края на живота на Земята, свързан с “Глобалните екологични промени”. Тогава световното човешко общество, и в частност субектите на международното право, ще разберат, че са ужасно и непредотвратимо закъснели, да урегулират по подходящ юридически начин, с необходимите правни инструменти една огромна по мащаб дейност като настъпилата вече реална космическа експлоатация и колонизация.

Дали тогава няма да се развият с пълна сила егоистични, лобистки политически или бизнес кампании от страните с по-голям технологичен, финансов и научен потенциал и съответните техни глобални формирания като ЕС, НАТО и т.н.? Дали това няма да внесе един далеч по-сериозен и непреодолим икономически дисбаланс между политическите субекти (държави) от наличния в момента? Също така е възможно изследователските опити на по-напредналите страни далеч да надхвърлят ситуацията, очертани в хипотезите на “оправдан стопански риск”, правно регулирани в отделните законодателства (България – чл.13а, ал. 1 НК) и застъпени в законодателството на ЕС под формата на различни програми за насърчаване на иновациите и иновационната технологична политика. Тогава кой ще бъде този субект на международното право, коя ще бъде тази държава или организация, която ще гарантира защита на различните поколения права на отделните граждани? Много вероятно е такава да липсва. Дори да допуснем, че някоя от големите и силни организации на нашето време ще успее да наложи “примата” си над останалите и ще опита да балансира демократично, политически и икономически появилия се дисбаланс, то на каква демократична основа това би било възможно, след като е пропуснат моментът за реакция, след като не е заложена основата на съгласието и отговорността, чисто юридически на плоскостта на международното съглашение. Неповратимо в един такъв бъдещ момент бихме били изправени пред най-сериозната криза на демокрацията в международните отношения, а единствената спасителна лодка от тази конфликтна ситуация би могло бъде едно взето предварително, априори, но с действие занаяпред договорно, законодателно решение. Това са само някои от възможните проблемни хипотези. Разбира се, когато се стигне дотам, логично е да се очакват много последващи усложнения, които не ни е възможно, а и не е необходимо с оглед акуратността на решението, което трябва да бъде взето, да предположим сега чисто теоретически, прогнозирайки все още “мирно стоящи” на земната повърхност.

Очертаната бъдеща безизходица ни най-малко не кореспондира на неактуалните идеи за спиране на развитието на космическите технологии, тя по-скоро е една своеобразна червена лампичка за ръководните органи на международноправните субекти, която да ги подтикне към една нормотворческа инициатива. Мислейки паралелно за един новоситуиран живот в Космоса, не е лишено от смисъл да му придадем, така да се каже “човешки облик”, не само защото предполагаемите, най-вероятни обитатели са представители на човешкия вид, но и заради изградените с векове и присъщи на всички общества вредни навици и желаниа (кражби, убийства, измами и т.н.). От прилагането на съществуващите в момента проблеми на правосъдието по аналогия към едно паралелно развиващо се общество неминуемо като следствие се появява нуждата от регулатор (законодателство), поддържащ тези негативни общественноопасни прояви в някакви приемливи граници, които да не възпрепятстват развиващите се процеси и дейности (колонизация и експлоатация на Космоса), както и да гарантират защита на човешките права, макар и в други условия.

Още от пръв преглед на предполагаемите възможности за нарушения се появяват въпроси като:

На кое право и пред кой съд биха били подсъдни тези явни нарушения на обществените отношения?

Какво би довело или откъде би се предположила компетентността на съответната съдебна институция и инстанция с оглед на нейната териториална принадлежност (СЕС, ЕСПЧ, ВКС, Supreme Court of the USA и т.н.)?

Къде биха се изпълнявали наказанията и от кого?

Колко инстанционно би било производството?

Ако се полагат глоби, в каква валута биха били дължими вземанията?

И още много други, свързани или не с неизчерпателно изброените от мен питання за урегулиране на обществените отношения.

До момента космическото право е много фрагментарно уредено и базирано около няколко неизчерпателни документа от международноправно естество: Договор за Космоса от 1967 г., Спогодба за спасяване на космонавтите от 1968 г., Споразумение за действие на държавите на Луната от 1979 г., Конвенция за регистриране на обекти, изстрелвани в космическото пространство от 1975 г. и др. Тази уредба или подобно решаване на проблемите “на килограм”, “на парче” определено не би могла да доведе до дългосрочни гаранции за развитието на обществените отношения в космоса. Пример за нейните недостатъци е известният случай, при който американският гражданин от Калифорния Денис Хоуп през 1980 година, ползвайки се от недостатък в договора за Космоса по най-легален начин, пред една легална институция, след като изтичат сроковете на обжалване регистрира Луната като своя собственост и

се опитва да я продаде на парцели. Такава сериозна злоупотреба с международното космическо право би трябвало да ни наведе на мисълта за развитието му именно в тази посока. Посока към стойностна кодификация, изключваща подобни възможности.

Редица актуални проблеми подлежат на кодификация и прогресивно доразвитие от международното космическо право в съответствие с успешното усвояване на Космоса. Все още не е кодифициран подходящо въпросът за демилитаризацията на въздушното и на космическото пространство. В това отношение в качеството на обичайна норма на международното право е възприета условната граница между въздушното и космическото пространство на височина между 100 и 110 км от нивото на океана. В това отношение нормативно не е уредено и правото на мирно преминаване на космическите обекти на една държава през въздушното пространство на друга при излитане в космическото пространство или при завръщането на Земята от Космоса. Този въпрос и проблемът за определянето на пътищата и средствата, осигуряващи рационалното и справедливото използване на геостационарната орбита, се обсъждат в Юридическия подкомитет на Комитета за Космоса на ООН.

Не е малък също и проблемът с “космическия боклук”. В съответствие с дейността на земната цивилизация в космоса се оказва влияние върху космическата среда особено посредством замърсяването от остатъчна човешка дейност с т.нар. “космически боклук”. Така например вследствие на дейността на различни обекти в Космоса остават различни по рода си предмети: степени на двигателите, предмети, свързани с остатъчната дейност на двигателите, механизмите и космонавтите, неуправляеми спътници и т.н. По законите на орбиталната механика те се въртят в околоземна орбита с огромна скорост и представляват опасност за космонавтиката, тъй като е необходимо много дълго време за тяхното пълно разпадане. Този проблем предстои да се разгледа в Комитета за Космоса за разработването и приемането на правни мерки, които да допълнят и уточнят общите задължения за избягване на замърсяването на космическото пространство, предвидени в Договора за Космоса от 1967 г. (чл. IX).

Колкото повече развихрям въображението си, замисляйки се за това ново паралелно общество, основано от хората на едно далечно място, толкова повече го съпоставям с покоряването и колонизирането на “Новия свят” от Христофор Колумб и неговите последователи. Всички познаващи добре историята могат да изредят престъпленията и нарушенията, извършвани на тази част от земното кълбо векове наред. Ако съпоставим пътя на нациите в Северна и в Южна Америка в исторически план до създаването на съответните държави, които най-накрая донесат необходимото спокойствие на континентите с бъдещо желание на заселниците в космоса да скъсат окончателно връзката си с метрополията,

намираща се на Земята, мисля, че все повече отиваме недвусмислено към една бъдеща война за независимост (по примера на Американската) и много на брой Бостънски Тий партита, но в конкретните обстоятелства не с плавателни, търговски кораби (както през 1773 г.), а чрез унищожаване на космически кораби за доставка на енергийни ресурси до изнемогващата планета “майка”. Никой здравомислещ човек не би бил щастлив от едно подобно развитие на политическите отношения. Напрягането на умствения потенциал на хората не би трябвало да е ограничен само в техническо-инженерната област. Трябва да се определи подходящо количество хора (учени – юристи, психолози, социолози и т.н.), които да разработят всевъзможни варианти за предотвратяване на подобни сблъсъци на интереси.

Предлагайки скромното си разбиране за решаване на бъдещи проблеми от правно естество, не бих могъл да не поставя няколко акцента:

Според мен преди да се пристъпи към колонизиране на космоса, субектите на международното право (визирам държавите) трябва да “седнат на една маса” и да определят съобразно с процентното им съотношение от общото население на Земята съответните квоти за колонизация. Така би се гарантирало обективно, равно представителство на всички нации на Луната например. Ако това не бъде направено, то по-слаборазвитите държави не биха били способни да присъстват трайно в международните отношения относно космоса и биха били обект на “международно изключване”. По този начин биха се задълбочили конфликтите на икономическа основа.

Друга стъпка към туширане на отрицателни настроения в международните отношения би било създаването на една “Световна организация за космически проучвания и колонизация” (СОКПК). Една такава организация с представителство на всички държави и бюджет, съставен от 0,5 до 1 % от БВП на съответните държави, би имала сериозна финансова обезпеченост и възможност да провежда единна космическа политика на държавите, съобразена с тяхната воля. В една такава демократична организация би следвало държавите да организират своите космически агенции за проучвания като съответни нейни подразделения. Всеки говори за глобализацията като процес на нашето съвремие, логично би било символ на една глобална политика, а именно на завладяване на космоса, да бъде една глобална организация като СОКПК.

Трета много важна стъпка от организирането на дейностите по космическа колонизация и експлоатация е несъмнено създаването на контрол върху тези широкообхватни дейности. Тук СОКПК би трябвало да има сериозно поле за изява:

- 1) да определя целевите бюджети за различните дейности;
- 2) да прави детайлен подбор на лицата, подходящи за мисии по различните дейности;

- 3) да контролира изразходването на средствата;
- 4) да учреди свое постоянно представителство на съответните експлоатирани космически обекти (Луна, Марс, Венера и т.н.), което да осигурява стриктно съблюдаване на установените правила;
- 5) да следи за изпълнение на указанията по извършване на съответните дейности (проучвания, добиване на суровини, изграждане на тръбопроводи между станциите и т.н.), или за други нарушения от наказателноправен характер;
- 6) при констатирани нарушения в космоса да организира ареста и предаването на нарушителите на съответния орган (Международен съд);
- 7) нейните постоянни представители да отговарят за оказване на помощ и съдействие в условията на непреодолими космически сили, като целта е да не се допускат масови безредици и паника сред колониалното население...

Всички тези действия на "Световна организация за космически проучвания и колонизация" и нейните подразделения представляват упражняването на някакви права и поемането на съответни задължения. Логично е да се замислим какъв би бил произходът на тези огромни правомощия и дали при изпълнение на съответните задължения не би трябвало да се помисли за носенето на отговорност от лицата, представляващи тази организация. Разбира се, за да говорим за демокрация в международните космически отношения, трябва единодушно да провъзгласим водещия принцип за "Власт на народа". Тук неговата конкретна проектодефиниция би била: "Делегиране на власт от народа към съответните представителни органи, създадени с идеята за безпристрастна, равнопоставена и законосъобразна обща политика, за защита на интересите на всички". Такава делегация на права може да се извърши само под формата на правен документ с най-висок ранг. Документ, в който да са заложени принципи, основни начала по примера на *JUS COGENS*, но по-конкретни относно обекта на приложението им. Един такъв документ за мен би било най-удачно да бъде под формата на Конституция, но с оглед на международноправния му характер най-безпрепятствено би бил реализиран като Международен договор от най-високо равнище (Световна Конвенция).

С конституционния характер се свързва от една страна по-силният аргумент за търсене на отговорност на носителите на съответните права и задължения, предвидени в конституция. Един международен договор препраща за защита към института на международната отговорност, който е доказал недвусмислено своя не дотам ефективен характер. Международната отговорност е доста ограничена от своя обезщетителен характер, затова свидетелстват и нейните конкретни форми на проявление. Така изработеното международно съглашение може би трябва да бъде един

вид международен договор *Sui generis*, който да бъде гарантиран с комбинация от различни по вид отговорности, а не само чрез търсенето на международноправна отговорност, и да се изгради около някои основни аспекти.

Основен пункт е въвеждането на специално (юридическо) качество на лицата, натоварени с действия в космически условия и представляващи като ръководство “Световната организация за космически проучвания и колонизация”. Те трябва да са в качеството си не на граждани на съответните държави, а в едно по-отговорно наднационално качество на “представители на човечеството” подобно на предвиденото за космонавтите в разпоредбите на “Договора за космоса” от 1967 г. Това им качество трябва да е водещо като аргумент за специфичната им длъжност. И да бъде условие за носенето на по-сериозна отговорност за неизпълнение (непълно или лошо изпълнение) на задълженията им. Би трябвало от друга страна посегателството върху личността и правата на тези “представители на човечеството” от други лица в условията на изпълнение на техните задължения да влече по-строг характер на наказуемостта спрямо такива нарушители.

В подобна “Световна конвенция”, разбира се, ще бъдат ползвани множество добре работещи механизми от текущото земно право, макар и обобщено селектирани с оглед на разнообразния национален произход на заселниците в космоса. Като казвам това, визирам права и задължения от частното и публичното право, които могат да бъдат приложени и за тези условия: закони относно собствеността и ограничените вещни права, облигационните права и задължения, наследяването, и от друга страна административни мерки като гражданска регистрация, публични регистри, обжалване по административен ред и т.н. Не е наложително да се преоткрива “топлата вода”, по-скоро е необходимо само да се проведе едно преработване на текущото законодателство с оглед на нуждите на едно паралелно човешко общество и то по начин, който да прокламира еднозначно върховенството на основните общи принципи, валидни за всички законодателства на нашето съвремие, и да ликвидира крайностите, възприети в някои правни системи.

Относно наказателната отговорност според мен е приемливо, ако се касае за по-леки престъпления, тя да се реализира на местно ниво в специално изградени за това места (космически бази и центрове и т.н.) в присъствието на квалифицирани юристи, които да гарантират законността на процеса и присъдите. По-тежките престъпления е логично да се гледат пред съд с дългогодишна практика, а такива има обособени и могат да се обособят нови на Земята. Разбира се, събирането на доказателства няма как да се проведе на Земята, трябва да се реализира на местопрестъплението. Затова в конвенцията трябва да се зложат основните начала и да има препратки кам устройствени правилници, където да се детайлизират

структурите на органи на следствието, които да се занимават с тези дейности.

Много е деликатно отношението към собствеността на недвижими имоти на небесни тела, различни от земята (Луната, Марс и т.н.). Още преди заселването на тези части на космоса трябва да се изключи институтът на “придобивната давност”. Би било много несправедливо, ако се разреши на първите заселници да придобият в определен срок на оригинално правно основание неограничен брой имоти. Така при липса на предварителна законодателна регулация на този проблем бихме се сблъскали с множество на брой вещни претенции на заселници, които считат огромни пространства от повърхността на тези небесни тела за свои, само защото са единствените жители в този район. Това е недопустимо и международният характер на тези територии трябва да се издигне във водещ принцип чрез императивни норми на международното право. Споменаването му в Договора за космоса от 1967 г. не е достатъчно. На лицата заселници се делегира по закон от “Световна организация за космически проучвания и колонизация” ограничено право на ползване, дори не в пълния му обем според българското законодателство. Право на ползване, което да може да се прекратява по далеч по-облекчена процедура от описаната в законите за собствеността по света. Целта на подобен ограничителен режим е превенция от злоупотребите за лични цели с ресурсите, налични на тези планети (известни и неизвестни до момента), като целта е запазено право на ползване от всички.

Тук отново можем да се позовем на историята като аргумент, даващ не един и два примера за отнемане на правото на собственост от едни лица на други с цел облагодетелстване: “златни трески”, “откриване на нефтени находища” и много други. В дадените примери знанието за налична възможност да се придобие по най-различен начин (покупко-продажба, замяна, наследство и т.н.) нещо ценно, което да се използва за лични цели (златна мина, нефтен кладенец), е водещ и много често единствен мотив за извършване на множество престъпления: убийство на наследодател, подправяне на документи за собственост, рекет на собственика да прехвърли собствеността си, убийство на конкурент за покупка на даден имот и т.н. Още днес мога да си представя как добивът на даден изотоп на хелий се превръща в доходоносен бизнес и различни предприемачи се опитват да заемат и придобият огромни територии на Луната, склонни на каквото и да е, за да се сдобият с право на собственост и експлоатация. Единственият начин подобни интереси да бъдат спрени е ликвидирането на тази възможност още тук, на Земята.

Въпросът относно правото на строеж не е актуален с оглед на липсата на гравитация в космоса. Но въпросът относно сервитутите е много значим именно с оглед на икономическата дейност (добиване на суровини), която ще бъде основна цел при заселването на територии в

космоса. Като право с акцесорен характер спрямо правото на собственост сервитутът ще бъде крайъгълен камък за бъдещото международно законодателство. Тук ще трябва да се водят сериозни дискусии и да се въведе независимо с оглед на липсата на право на собственост положение на сервитутите, гарантирано при нужда от закона. Те ще са необходими за прокарването на най-различни тръбопроводи, съоръжения и комуникации. Затова трябва да се презюмират за разрешени от закона, освен в конкретни, изключителни случаи, когато не се допуска подобна дейност заради безопасността на заселниците.

Много е важно как ще се подбират заселници за колонизиране на небесните тела, дали ще се предпочитат семейства или отделни индивиди. Според мен най-прагматично е решението да не се изпращат семейства, а да се създават там. Разходите относно транспортирането и гледането на деца в такива условия биха били значителни, а неудобствата за самите деца – много и непреодолими. Приспособяването на свикнали с живота на Земята индивиди би било несравнимо по-бавно и трудно за самите тях. Също така трябва да се отбележи икономическата неефективност на малолетните и непълнолетните. Интересно е как ще се реши проблемът за гражданството на новородените в космоса и тяхното отглеждане. Най-близко до логиката стои възможността за приемство на гражданство според произхода на родителите. Относно отглеждането и медицинските услуги, предоставяни в космоса на новородени, трябва да се въведе изискване периодът на майчинството да бъде прекаран с новороденото на Земята, поне докато се изградят подходящи медицински центрове.

Конкретните, избрани по различни изисквания кандидати, според мен трябва да бъдат освободени от плащане на данъци за престоя си в космоса. Дори да притежават имущество на Земята, те трябва да са облагодетелствани по някакъв начин, за да са мотивирани за предстоящата им мисия. Абсолютно трябва да се ограничи и правото на която и да е държава да налага събиране на данъци на своите жители за дейността им в космоса. Тук се появява риск космосът да се превърне в “офшорна зона”, с която може да се злоупотребява за данъчни цели. Това може да се предотвари с императивна забрана за регистрация на юридически лица на адреси извън Земята, както и да няма възможност за аутсорсинг на дейности на земни фирми в космоса.

Изброяването на основните аспекти в “Световната конвенция”, които трябва да залегнат за по-нататъшно доуреждане в други специални правни актове, е неизчерпателно, но то не може и да бъде друго в настоящия момент. Не може, защото човечеството съществува динамично и постоянно измества акцента на своите обществени отношения, така че винаги има място за изменение и допълнение на правото, което трябва да ги урегулира. Факторът време е носител на динамиката и неизвестността, той определя предварително една невъзможност за точно фиксиране на

правила, но от друга страна е и интервал от настоящето и бъдещето, в който могат да се породят нови, далеч по-дълбокомислени и практични решения на проблемите. Реалността (настоящото) и бъдещето са две от характеристиките на екзистенциалния път на човечеството и когато причинната връзка (времето) за трансформация между тях (бъдещето да стане настояще) се реализира, ще бъде по-добре, ако имаме какво да променим (една готова “Световна конвенция”), вместо, притиснати от нуждата, да експериментираме нормотворчески неефективно. Рисковете са причина за страх само у неподготвения да ги анализира и сведе до пренебрежим минимум.